

autocenzury (nejen) v oblasti české politické filosofie. Poněkud obezřetněji je nutno zvažovat vlastní obsah Cohenova myšlení: mnohé jeho postupy, nástroje a postoje bychom totiž mohli označit nikoli za revolučně nové a lepší, ale za velmi, velmi staré...

Peter R. Schuster

Zdeňka Jastrzemsbáková: *Kauzální aspekty vysvětlení*, Brno: Masarykova univerzita 2007, 87 s.

Práce Zdeňky Jastrzemskej ponúka čitateľovi zrejme prvý komplexnejší pohľad na rôzne teórie vysvetlenia a príčinnosti v regióne Čiech aj Slovenska. Hoci téme vysvetlenia a príčinnosti bolo venovaných aj v našich zemepisných šírkach viacero štúdií, takýto ucelený prehľad odlišných koncepcií je pionierskym činom. V zahraničí sa tejto problematike venuje veľká pozornosť hlavne v rámci filozofie vedy a metafyziky, a preto by po tejto útlej, ale obsažnej knižke mali siahnúť hlavne záujemcovia o spomenutú oblasť. Osobná však bude aj pre odborníkov z iných disciplín, pretože témy vysvetlenia a príčinnosti spadajú do metodológie tak spoločenských ako aj prírodných vedcov.

Recenzovaná práca je upravenou verziou dizertácie, napísanej v roku 2005. Autorka tému svojej práce rámcuje tromi otázkami: „Jakou roli hraje kauzalita ve vysvětlení? Co je to kauzální vysvětlení? Kde leží hranice kauzálního vysvětlení?“ (s. 5) Celou knižkou sa vinie snaha nájsť prijateľnú teóriu kauzálného vysvetlenia. Prijateľné kauzálne vysvetlenie by sa pritom podľa autorky malo opierať o teóriu príčinnosti schopnú identifikovať *príčiny, ktoré svoje účinky nielen spôsobujú, ale navyše ich aj vysvetľujú*. Pre potreby vysvetlenia sú preto nevyhnutné príčiny s dostatočnou explanačnou silou. Tým pádom, podľa autorky, nemožno skúmanie modelov vysvetlenia a príčinnosti od seba izolovať. Tento predpoklad je vhodne zakomponovaný aj do celkovej štruktúry práce.

Jastrzemsbáková začína svoje hľadanie vhodného modelu vysvetlenia rozborom Hempelovho modelu pokrývajúceho zákona. Konkrétne predstavuje kľúčové črty, ale aj problémy deduktívno-nomologického a následne aj induktívno-štatistického modelu. Práve nedostatky Hempelovho prístupu viedli viacerých kritikov k záveru, že vysvetlenie by malo predstaviť príčiny vysvetľovaného. Detailné rozpracovanie tejto myšlienky však samozrejme predpokladá vyrovnanie sa s problematikou príčinnosti, a teda, ako zdôrazňuje autorka, pre potreby kauzálného vysvetlenia je nutná vhodná teória príčinnosti. (Niektorí autori takúto teóriu nepredkladajú, lebo pojem príčiny považujú za základný, nevyžadujúci analýzu, avšak autorka s takýmto postojom nesympatizuje – s. 28.) Preto sa Jastrzemsbáková postupne venuje predstavovaniu rôznych pohľadov na príčinnosť. Skúma poňatie príčiny ako nutnej a postačujúcej podmienky, následne Mackieho poňatie príčiny ako INUS podmienky, ako aj niektoré z regularitných a pravdepodobnostných návrhov a Lewisovu kontrafaktuálnu koncepciu príčinnosti. Vo štvrtej kapitole spája témy vysvetlenia a príčinnosti v rámci analýzy Salmonovho modelu štatistickej-relevancie. Rozbor tohto modelu dopĺňa aj predstavením jeho návrhu uchopiť tému príčinnosti cez kauzálne procesy a interakcie. Posledná kratučká kapitola a záver práce zhŕňajú hlavné postrehy autorky ohľadom prijateľnosti jednotlivých modelov. Okrem „regulárnych“ kapitol, práca obsahuje aj dve zaujímavé intermezza: „Kauzalita a determinizmus“ a „Hume a kauzalita“.

Jastrzemsbáková postupne predstavuje problematické miesta jednotlivých teórií a zvažuje závažnosť protipríkladov voči rôznym modelom. Napríklad pri Hempelových modeloch upozorňuje na možnosť obsiahnuť irelevantné premisy v argumentoch, ktoré by mali slúžiť na vysvetlenie. Uvedenie informácií, ktoré nesúvisia s vysvetľovaným javom, však úplne rozvracia explanačnú silu takýchto argumentov. Autorka preto zvažuje, aká teória príčinnosti dokáže postihnúť príčiny s dostatočnou explanačnou silou. Postupne, pre rôzne problémy, odmieta regularitné aj kontrafaktuálne poňatie. Zdá sa, že hlavne kvôli schopnosti vyrovnat' sa s indeterministickými situáciami preferuje pravdepodobnostný prístup k príčinnosti. Tvrdí, že (s určitými výhradami) „pravdepodobnostní úvaha o kauzalitě nabízí nejpřijatelnější možnost, jak vztahy mezi příčinou a účinkem zachytit, a že tato analýza bude nejhodnější také pro jakýkoli model (kauzálního) vysvětlení“ (s. 47–48). V závěre celje práce navyše sympatizuje so Salmonovým prístupom: „Teorie kauzálních procesů a interakcí pak jasně a zřetelně stanovila také hranice kauzálního vysvětlení.“ (s. 80)

Na práci treba oceniť, že autorka venuje dostatočnú pozornosť kritickej fáze. Väčšinou jasne a presvedčivo poukazuje na problémy teórií, ktoré odmieta. Dôvody jej náklonnosti k pravdepodobnostným prístupom a k teórii kauzálnych procesov by si však vyžadovali otvorenejšiu formuláciu. Čitateľa by určite zaujímalo, čím tieto návrhy naplňajú požiadavku identifikovať príčiny s explanačnou silou. A aká „prímes“ vlastne robí príčinu vysvetľujúcou? Dúfajme, že o tejto téme sa viac dočítame v ďalších autorkiných prácach.

Zdá sa, že podľa autorky sú niektoré teórie príčinnosti problematické ani nie tak kvôli tomu, že by nesprávne identifikovali príčiny (tj. za príčiny by považovali pseudo-príčiny), ale kvôli tomu, že správne „odhalené“ príčiny týchto teórií svoj účinok jednoducho nevysvetľujú. Znamená to ale, že takéto teórie sú defektné ako teórie príčinnosti, alebo sú chybné len z pohľadu ich využitia pre potreby vysvetlenia? Jastrzemska odmieta predpoklad, že uvedenie akejkolvek príčiny automaticky vysvetľuje príslušný účinok. Otáznym však ostáva, či riešením by mala byť vhodná teória príčinnosti alebo len kritérium na selekciu vysvetľujúcich príčin. Inými slovami, mali by sme sa snažiť formulovať koncepciu, v rámci ktorej by všetky príčiny boli vysvetľujúce, alebo na tento cieľ rezignovať a uspokojiť sa s „explanačne nedokonalou“ teóriou príčinnosti, pričom na výber explanačných príčin by sme použili dodatočné kritérium. Domnievam sa, že prvá cesta je nielen nerealistická, ale navyše neželateľná. Teórie príčinnosti by mali adekvátne poukázať na príčiny, a *a priori* požadovať, aby poukazovali len na vysvetľujúce príčiny, by znamenalo robiť príčinnosť príliš závislú na vysvetlení. Takáto závislosť by minimálne nemala byť predpokladom stojacim na začiatku analýz tejto problematiky.

Ďalším zaujímavým problémom je otázka entít, ktoré by mali vysvetľovať. Autorka implicitne považuje za vysvetľujúce relátum samotnú príčinu, konkrétne udalosť, pretože podľa nej kauzálne vysvetlenie „vysvetľuje jednu udalosť druhou udalosťou“ (s. 6). Tým pádom by ale vysvetlenie bolo vzťahom medzi rovnakými entitami ako príčinnosť. Za predpokladu, že konkrétna udalosť *c* zapríčinila *e* a takisto *c* svoj účinok *e* aj vysvetľuje, vynára sa problém, na základe čoho by sme mohli rozlíšiť medzi kauzálnym a explanačným vzťahom, keď oba nastávajú medzi tými istými entitami. Jedným z riešení je považovať za vysvetľujúce relátum niečo iné ako príčinu, napr. tvrdenie o príčine. Samozrejme, svojich priaznivcov má aj stanovisko, že explanačné reláta sú totožné s kauzálnymi (J. Woodward), avšak zástanca takéhoto postoja by mal ozrejmiť, akým spôsobom odlíšiť dve relácie s totožnými relátami.

Drobným nedostatkom Jastrzemskej práce je niekoľko nepresností (ohľadom D-S modelu na s. 16 a s. 39, ohľadom vymedzenia nutnej podmienky na s. 29 a diskutabilná je námietka voči možnosti analyzovať príčinnosť s využitím kontrafaktúlov na s. 53). Celkovo je však knižka prehľadným, prístupným a výstižným predstavením rôznych teórií príčinnosti a vysvetlenia. Autorka tieto koncepcie nielen charakterizuje, ale rozoberá aj ich podstatné črty a poukazuje na ich problematické momenty. Práca sumarizuje teoretické predpoklady diskutovaných teórií, ale pritom obsahuje aj dostatočné množstvo názorných príkladov. Sympatická je najmä autorkina snaha prepojiť témy vysvetlenia a príčinnosti. Jastrzemska vo svojej knižke upozornila na dôležitý problém explanačnej sily v pozadí príčinnosti. Verím, že aj vďaka jej práci táto otázka ako aj súvisiace témy vysvetlenia a príčinnosti vzbudia medzi filozofmi patričnú pozornosť.

Eugen Zelenák

Josef Ludvik Fischer: *Výbor z díla I*, Praha: Academia – Olomouc: Palackého univerzita 2007, 815 s.

Ve SPFFBU 2006, B 53 jsem přivítal vydání Fischerových *Listů o druhých a o sobě* (Brno 2005) jako pozoruhodný příspěvek k české memoárové literatuře. Fischerovy vzpomínkové návraty ke svým četným publikacím, o nichž v *Listech* píše v širokých dobových souvislostech osobních i společenských, si jejich čtenář nyní – díky *Výboru z díla* – bude moci snadněji konfrontovat s texty samými, v mnoha případech už stěží dostupnými. Z tohoto hlediska představují *Listy* spolu s *Výborem* v české filosofické literatuře výjimečný celek, nabízející ucelený pohled na formování